

Jernej Kosi

Med državno zapovedanimi vojnimi napori in preživetvenimi strategijami podeželskega prebivalstva v času prve svetovne vojne. Primer sester Divjak

KOSI Jernej, dr., univ. asist., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

Med državno zapovedanimi vojnimi napori in preživetvenimi strategijami podeželskega prebivalstva v času prve svetovne vojne. Primer sester Divjak

Zgodovinski časopis, Ljubljana 73/2019 (159), št. 1-2, str. 118–137, cit. 46

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Članek opisuje in analizira okoliščine pregona sester Divjak, ki so ga leta 1916 izpeljale avstrijske oblasti. Vojni režim si je od izbruha spopadov naprej iz strateških razlogov prizadeval racionirati prehranske vire. Oblast je poskušala nadzor nad proizvodnjo in cirkulacijo doseči z vrsto ukrepov. Represivne in propagandne resurse je tako usmerila tudi na podeželsko prebivalstvo, ki je bilo v času vojne najpomembnejši produkcijski vir hrane. Toda avstrijski kmetovalci v številnih primerih niso kazali pretirane pripravljenosti prispevati svojega deleža k vojnim naporom avstrijske monarhije.

Ključne besede: prva svetovna vojna, ruralno civilno prebivalstvo, Avstro-Ogrska, kazenski pregoni, politika prehranjevanja

KOSI Jernej, PhD, Assistant, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

The State-Ordered War Effort and Survival Strategies of the Rural Population during World War I The Case of the Divjak Sisters
Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 73/2019 (159), No. 1-2, pp. 118–137, 46 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

The article depicts and analyses circumstances surrounding the prosecution of the Divjak sisters conducted by the Austrian authorities in 1916. From the outbreak of the conflicts onwards the war regime strove to rationalize food resources for strategic reasons. By means of a series of measures the authorities attempted to take control of the production and circulation of food. Repressive and propaganda resources were aimed at the rural population as well, which was during wartime the most important producer of food. However, many Austrian farmers were reluctant to contribute their share to the Austrian monarchy's war effort.

Key words: World War I, rural civil population, Austria-Hungary, criminal prosecutions, food policy

Na začetku poletja leta 1916 je okrožno sodišče v Mariboru pritrdilo obtožilnemu predlogu državnega pravdnika in sestri Divjak iz Gornje Ročice pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah obsodilo na teden dni strogega zopora.¹ Sodba, izrečena »v imenu Njegovega Veličanstva Cesarja«, je bila še dodatno poostrena, saj je zapovedovala, da naj obsojenki eno od sedmih noči za rešetkami prespita na trdem ležišču. Sestri Marija in Elizabeta se na rzsodbo nista pritožili. Konec avgusta 1916 sta odšli v zapor in odslužili odmerjeno enotedensko zaporno kazen. Izrečena kazen, pa tudi celoten sodni proces, si sicer sodeč po ohranjenem gradivu, ki natančno dokumentira celotno kronologijo pregona in razsojanja, ne bi zaslužila posebne pozornosti. Opraviti imamo namreč s še enim zglednim primerom uradovanja staroavstrijskih javnih uslužbencev. Ti so nadvse natančno, sledeč predpisani proceduri, celoten primer brezhibno vodili skozi vse faze procesa in ga brez večjih pretresov pripeljali do zaključka. Vendar pa podobo proceduralne brezhibnosti in kompetentnosti kazi droben detajl. Ob razglasitvi sodbe sta dotlej nekaznovani in npravstveno neoporečni avstrijski državljanki Marija in Elizabeta Divjak šteli nadvse častitljivih 76 oziroma 74 let. Čemu torej je bilo treba mletju sodnih mlinov podvreči ostareli in v vseh pogledih zgledni posestnici iz majhne vasice severno od Maribora, za kateri je ročiški občinski predstojnik na zaslišanju zatrjeval, da sta »vsled starosti že čisto zgubljeni in pri slabi pameti«²

Sodišče je na osnovi tehtanja dokazov in izpovedi prič zaključilo, da sta se sestri Divjak pregrešili zoper *Cesarski ukaz o zagotovitvi preskrbovanja z žitom in moko*. Ta ukaz, ki je bil izdan 23. junija 1915, je v drugem členu razglašal, da je vse v letu 1915 pridelano žito, »in sicer pšenica, pira, rž, napolica, ječmen, ajda, oves in koruza vsake vrste /.../ od časa ko se loči od žitnega polja, zaseženo v prid državi«. Z istim ukazom je država prevzela nadzor tudi nad zalogami starih žit, pa obenem še nad zalogami vsakovrstnih iz starega žita že predelanih mlinskih izdelkov. Posestnikom zaseženih žit in surovin je bilo ob tem naloženo, »da so dolžni skrbeti, da se te reči ohranijo«. V drugem členu je bil ukrep zasega še do-

¹ Članek je rezultat raziskave, ki je potekala v okviru raziskovalnega programa (P6-0235) in raziskovalnega projekta (J6-6834) – oba je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost iz proračuna Republike Slovenije. Z referenčno znanstveno literaturo, ki jo uporabljam v nadaljevanju, sem se seznanil kot štipendist Štipendijske fundacije Republike Avstrije pod prijaznim okriljem dunajske akademske mentorice prof. dr. Marije Wakounig. Za pomoč in koristne nasvete pri pisanju članka se zahvaljujem Roku Stergarju.

² SI PAM 645/003/00206, t.e. 49, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 128/16 (Divjak, Marija in Elizabeta – skrivanje živil) (1916) (v nadaljevanju: SI PAM, Kazenski spis).

datno utemeljen. Cesarski ukaz je tako predpisoval, »da se zasežene reči ne smejo niti podelovati, porabljeni, pokladati, niti prostovoljno ali prisilno prodati, ako niso v tem cesarskem ukazu ali s posebnimi predpisi ukrenjeni drugi zaukazi«. V nadaljevanju so bili predpisani tudi načini dopustne porabe ali prodaje zalog, pri čemer je ukaz predvidel, da naj bi o tem odločalo notranje ministrstvo v sodelovanju z vojnim prometnim zavodom za žito. Ukaz je reguliral še postopek popisovanja žit in mlevskih izdelkov, način njihove porabe, skladiščenja in tudi mlačvo žita, ki jo je naložil posestnikom. Za kršitelje določil ukaza so bile predvidene sankcije. Posestnikom, ki bi se poskušali upirati navodilom pristojnih uradnikov, je bilo tako zagroženo, da jim bodo zaloge odvzete s silo. Za skrivanje, poškodovanje, uničevanje, porabo ali neupravičeno prodajo zaseženih žit in mlevskih izdelkov pa je cesarski ukaz predpisal tudi stroge zaporne in visoke denarne kazni.³

Sestri Divjak sta bili potemtakem na enotedensko zaporno kazen obsojeni na osnovi pravnega predpisa, s katerim so bile drastično omejene lastninske pravice poljedelcev in predelovalcev žit v avstrijskem delu monarhije. Tem odtlej ni bilo več dovoljeno prosto razpolagati s svojimi zalogami, še več, v primeru izkazane nepokornosti so lahko bili podvrženi prisilni razlastitvi in prodaji lastnih zalog po uradno določeni ceni ob desetodstotnem popustu. Sicer je bil *Cesarski ukaz o zagotovitvi preskrbovanja z žitom in moko*, ki ga je cesar razglasil že slabo leto po izbruhu prve svetovne vojne, zgolj eden v seriji bolj ali manj represivnih medvojnih zakonskih predpisov, s katerimi je avstrijska oblast vse do obnove parlamentarnega življenja leta 1917 poskušala usmerjati vsakdan civilistov v zaledju front. Osrednji namen tako zasnovanega in s cesarskimi ukazi »ad hoc« vzpostavljačega se normativnega okvira je bil v tem, da civilno prebivalstvo v zaledju spopadov zlepa ali zgrda pripravi do prevzema pomembnega deleža vojnih bremen na t. i. domači fronti. Opazujoč iz časovne distance je mogoče trditi, da je bila oblast pri tem še kar uspešna. Navkljub očitnim razjedam v družbenem ustroju avstrijskega dela dvojne monarhije, ki so se kot rezultat zaostrenih preskrbovalnih razmer začele kazati že zelo kmalu po začetku spopadov, je državi s serijo represivnih ukrepov in disciplinirajočih dejanj še nekaj let uspevalo akumulirati dovolj resursov za razmeroma uspešno vojskovanje na različnih frontah.

Vendar pa primer sester Divjak opozarja, da so se v vojnem času dejanja in odločitve, lahko bi rekli kar preživetvene strategije civilnega prebivalstva nemalokrat znašle v navzkrižju z interesi, zahtevami in pričakovanji države. Ohranjeni viri razkrivajo, da so se prebivalke in prebivalci v avstrijskem zaledju v številnih primerih zavestno upirali zahtevam tedanjega normativnega in vrednostnega okvira. V fokusu represivnega aparata se je še posebej pogosto znašlo žensko civilno prebivalstvo, ki je raje tvegalo zapor, kot da bi se pustilo izstradati. V pričujočem prispevku bom najprej opisal splošne okoliščine, strateške preudarke in pravna izhodišča, ki so pogojevala oblikovanje medvojnega represivnega zakonodajnega okvira. V nadaljevanju pa bom izhajajoč iz sodnega spisa zoper sestri Divjak in

³ Cesarski ukaz z dne 21. junija 1915 o zagotovitvi preskrbovanja z žitom in moko. *Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru* (v nadaljevanju: *Državni zakonik.*), št. 167 (1915), str. 287.

nekaterih drugih dokumentiranih primerov s področja Spodnje Štajerske in Kranjske opisal, kako se je žensko podeželsko prebivalstvo poskušalo izmakniti primežu zahtev in pričakovanj avstrijskega administrativnega aparata.

***

Sodno preganjanje Elizabete in Marije Divjak so v najširšem smislu pogojevale vojne okoliščine. Kajti sestri Divjak se gotovo ne bi znašli najprej v preiskavi, nato pa pred sodiščem, če poleti 1914 ne bi izbruhnila vojna. Pravna določila, ki sta jih sestri kršili, so namreč začela veljati v kontekstu specifične ureditve, ki se je začela vzpostavljati šele v dneh pred razglasitvijo vojnega stanja in po njej. Odredb *Cesarskega ukaza o zagotovitvi preskrbovanja z žitom in moko* iz junija 1915 namreč ni oblikovala parlamentarna večina – avstrijski parlament (*Reichsrat*) je zadnjič zasedal februarja 1914, med vojno pa ga je sklical šele naslednik Franca Jožefa na prestolu, cesar Karl –, pač pa jih je kot predlog pristojnih ministrstev razglasil kar sam cesar v vlogi suverena. Za tovrstni na prvi pogled popolnoma nedemokratični poseg izvršilne oblasti v pristojnosti izvoljenih predstavnikov ljudstva so bile v institucionalnem ustroju avstrijskega dela monarhije na voljo trdne pravne osnove. Cesar se je pri razglasitvi in uveljavitvi ukazov, kot je bil ta, po katerem so sodili sestrama, lahko oprl na 14. člen državnega osnovnega zakona o državnem zastopstvu (sestavni del t. i. decembrske ustave) iz leta 1867, ki je v izjemnih okoliščinah cesarju dajal pravico do razglašanja zakonodajnih aktov izvršilne oblasti brez poprejšnjega soglasja državnega zbora. Omenjeno zakonsko določilo je skupaj z 20. členom istočasno sprejetega zakona o državljskih pravicah zakoličilo legislativni okvir za razglasitev ukrepov in izpeljavo postopkov, ki naj bi bili aktivirani ob nastopu izrednih razmer. Dvajseti člen omenjenega zakona (*Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger*) je namreč v primeru izjemnih okoliščin predvideval začasno anuliranje natanko tistega nabora državljskih pravic, ki jih je sicer uzakonjal v poprejšnjih členih. Konec julija, še pred vojno napovedjo, je avstrijska oblast omenjene zakonske možnosti tudi dejansko uveljavila ter na ta način zagnala proces vzpostavljanja pravnega, upravnega in političnega kompleksa, ki se običajno označuje z izrazom vojni absolutizem, medtem ko ga je Joseph Redlich že kmalu po vojni definiral kot vojno diktaturo.⁴

Izbruh prve svetovne vojne je torej v vseh pogledih zelo brutalno posegel v vsakdan državljanek in državljanov cesarske Avstrije. Še najbolj očitno seveda z

⁴ Redlich, *Österreichische Regierung*, str. 113–146. Mark Cornwall označuje obliko vladanja in uradovanja v tem času kot birokratsko-vojaško diktaturo: Cornwall, *The undermining*, str. 29. O decembrski ustavi in njenem 14. členu Cvirm, *Dunajski državni zbor*, str. 114. O pravni, upravni in politični ureditvi, ki je bila za primer izrednih razmer pripravljena v letih in desetletjih pred izbruhom prve svetovne vojne in ki je bila nato ob začetku sovražnosti poleti 1914 z vpeljavo izrednih odredb tudi dejansko uvedena, *inter alia*, Rauchensteiner, *The First World War*, str. 148–152; Führ, *Das k.u.k. Armeeeoberkommando*, str. 16–22; Scheer, *Die Ringstraßenfront*; Scheer, War Surveillance Office; Kuprian, *Warfare–Welfare*; Deak in Gumz, *How to break. Za prikaz represivnih ukrepov zoper slovensko inteligenco in politično elito Lukan, Iz »črnožolte kletke narodov«*, str. 29–54 in tam navedena literatura.

množično mobilizacijo in odhodom na fronto. Od julija 1914 naprej so nepregledne množice avstrijskih državljanov z vseh koncev in krajev monarhije menjevale civilno obleko za uniformo in se podajale na bojno polje branit očetnjavo. Misel Otta von Bismarcka, ki so jo v negotovih julijskih dneh pred dejanskim izbruhom vojaških spopadov tako radi ponavljali v poveljstvu avstro-ogrske armade – »Wenn Kaiser Franz Joseph sein Pferd besteigt, werden ihm die Völker der Monarchie folgen.«⁵ –, se je poleti 1914 v celoti potrdila. Uspešnost izvedene mobilizacije, do katere je prišlo ob vojni napovedi, je presenetila tudi največje optimiste. Do nedavnega je sicer veljalo, da naj bi številne avstro-ogrske prebivalce k orožju in nad sovražnika gnalo pristno navdušenje. Tak vtis si je mogoče ustvariti tudi ob prebiranju meščanskega tiska iz tistega obdobja. A dejansko številni drugi viri kažejo zelo drugačno podobo. Po vsem sodeč je bilo pristnega navdušenja za vojno med civilnim prebivalstvom bolj malo. Iz besedila razglednice, ki jo je na začetku avgusta 1914 v slabi slovenščini iz Celja pisal Jože Štor svoji hčeri v Pulj, lahko jasno razberemo stiske, skrbi in slabe slutnje, s katerimi se je moral spoprijemati del avstrijskega prebivalstva ob izbruhu vojne:

Ljuba mi hčerka! Kaj je za eni vzrok, dani nobeniga odpisa! Ali si bolana, zmiraj sim pričakoval tvojega odgovorja pa je zaman. tak odpiši mi eno dopisnico. (ne prifa) zato kier sedaj se prifi so na pošti sumlivi meni se vidi dase ne bode mo več živi videli ali ti bo mogoče priti kaj nas obiskati za ene dni teta pravijo daboje tebe tam doli v Poli umorili nas pa tukaj kir bode svetovna vojska i.t.d. Preljuba moja hčerka te priserčno pozdravljam čes hribe doline mere bite tazadni pozdrav čese ne vidimo več. Bg ti obvari dušo in telo. Gospo mi pozdravi. Jernej Štor Oče.⁶

Zdi se, da je vojni entuziazem prevladoval zgolj v zelo tanki plasti predvsem mestne populacije, pri čemer je bil po vsem sodeč tudi tukaj patriotični zanos bolj kratkega veka. Še posebej izrazito je opešal po seriji katastrofalnih porazov avstro-ogrske armade v spopadih z ruskim vojaškim strojem na ravninah Galicije in Bukovine.⁷

Vendar pa prva svetovna vojna v življenja najširših slojev avstrijskega prebivalstva ni zarezala zgolj z množično mobilizacijo in odhodom vojakov na bojišča. Nasprotno, narava spopadov prve svetovne vojne je bila takšna, da je še kako vplivala tudi na življenja vseh tistih, ki jim uniforme iz najrazličnejših razlogov ni bilo treba obleči. Prve svetovne vojne so se na »domači fronti« z različno intenzivnostjo in v različnih vlogah udeleževali tudi prebivalke in prebivalci mest, krajev in vasi, ki jim ni bilo treba prijete za orožje. V zaledju je bilo namreč treba poskrbeti za oskrbo ranjencev, namestitvev beguncev, za osnovne življenjske potrebe in tolažbo zaskrbljenih družinskih članov. Pa obenem tudi za preskrbo vojakov na fronti z orožjem in hrano, za logistiko, komunikacijo, splošno upravo in še za milijon

⁵ Nav. v Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers*, str. 47.

⁶ OKC, razglednica *CILLI – Hauptplatz*, 3. 8. 1914.

⁷ Rauchensteiner, *The First World War*, str. 145–148, 350–354; Watson, *Ring of Steel*, str. 53–103; Cornwall, *The spirit of 1914*; Lein, *Between acceptance*. Pregledno in primerjalno o revizionistični tezi, ki prepričljivo utemeljuje precejšnje pomanjkanje vojnega navdušenja v različnih evropskih državah Ringmar, »The spirit of 1914«.

drobnih stvari, na katere najbrž nihče ni niti pomislil, dokler se po začetku spopadov ni izkazalo, da bi se brez njih v hipu sesulo delovanje državnega in vojaškega ustroja. Država je potemtakem v vojnem času na ramena civilistov naložila ogromna nova bremena in jih z zakonodajnimi in represivnimi sredstvi do skrajnih meja mobilizirala za vojne napore. Pri teh naporih je sodeloval tudi žensk del civilnega prebivalstva. Avstrijske državljanke so bile namreč množično rekrutirane za delo v vojaški industriji in pri preskrbi vojske z nujnimi življenjskimi potrebščinami.⁸

Pri naporih in prizadevanjih za končni vojaški uspeh slavne cesarsko-kraljevske armade je torej sodelovalo tudi več milijonov civilistov. Vendar pa se je skorajda od samega začetka spopadov v avstrijskem delu monarhije socialni položaj civilnega prebivalstva vidno slabšal, in to z vsakim naslednjim tednom oziroma mesecem vojskovanja. Avstro-Ogrska preprosto ni bila dovolj pripravljena na dolgotrajno vojno, saj je vojaška in politična elita verjela, da bo prihodnja vojna kratka.

***

V nasprotju s pričakovanji in načrti generalov se vojna seveda ni končala že pred božičem leta 1914. To pa je pomenilo, da je bilo treba nekajmilijonsko avstro-ogrsko armado nahraniti tudi po tem, ko so bile v prvih mesecih spopadov porabljene osnovne zaloge in izpraznjene vojaške rezerve v zalednih skladiščih. Kajti brezmejna množica vojakov na različnih bojiščih je tudi v naslednjih letih terjala zadostno količino živil. Za zadovoljitev njihovih potreb po kalorijah je bilo zato treba v nadaljevanju vojne zagotoviti resnično ogromne količine hrane. Na dotlej nezamisljivo enormnost vojaških potreb zelo zgovorno opozarja podatek o obsegu živil, ki jih je porabila zavezniška nemška armada: nemškim enotam je bilo v prvih dveh letih na različna bojišča in fronte dostavljenih skoraj 1,2 milijona ton moke, milijon glav goveda, milijon prašičev, skoraj 600 tisoč ovc in še 275 tisoč ton mesa v konzervah.⁹

Sitost armade je bila v času vojne razumljivo najvažnejša prioriteta avstro-ogrskega državnega vrha. Vendar pa je taka usmeritev zelo kmalu dramatično vplivala na dostopnost dobrin med civilisti v zaledju. Kajti že zgolj en sam avstrijski korpus s 40 do 60 tisoč vojniki naj bi namreč v povprečju za oskrbo ljudi in živali na dan potreboval 130 ton hrane in krme.¹⁰ Tako so se že oktobra 1914 v avstrijskem delu monarhije pojavili znaki prvih resnejših težav s preskrbo mestnega prebivalstva. Policijska poročila so beležila, da so meščani Dunaja v vrstah za nakup moke in kruha stali že od jeseni prvega leta vojne, za nakup mleka in krompirja pa od prvih tednov naslednjega leta. Jeseni leta 1915 je v cesarskem glavnem mestu začelo primanjkovati

⁸ Pregledno o mobilizaciji žensk za vojne napore Grayzel, *Women's Mobilization*. Različne študije primerov: Hämmerle, Überegger, Bader-Zaar, *Gender and the First World War*. Za Tirolsko Barth-Scalmari, *Frauen*, str. 86–98. Za »slovenski prostor«: Verginella, *Ženske v vojni*; Cergol Paradiž, *Militarizacija materinstva*; Selišnik, *Skrb v službi vojne*; Strle, *K razumevanju ženskega dela*. Kritično o manku recepcije vloge in doprinosu žensk v času vojne, ki v slovenskem zgodovinopisju do neke mere še zmeraj vztraja, Wakounig, *Ženske*.

⁹ Referenčno in primerjalno o logističnih načrtih, potrebah in dejanski oskrbi vojakov v 1. svetovni vojni Stergar, *Hrana na bojiščih*; tukaj str. 32.

¹⁰ Rauchensteiner, *The First World War*, str. 200.

olja, marca naslednje leto kave, nato aprila sladkorja, maja jajc, julija mila, medtem ko je v jesenskih mesecih leta 1916 na Dunaju očitno že primanjkovalo tako rekoč vsega. Ob novih vrstah za nakup piva, tobaka, cigaret in sliv so se sedaj pojavile še vrste za – zelje.¹¹ Ob vsesplošnem pomanjkanju so se naslednje leto dunajske meščanke pred trgovinami in stojnicami na običajen dan v povprečju gnetle v kar 783 vrstah.¹² Podobne razmere so vladale tudi v drugih mestih avstrijske polovice dvojne monarhije: urbana središča, ki so se do izbruha vojne po svojem bogastvu jasno razlikovala od okolice, so se sedaj spreminjale v območja bede in pomanjkanja.¹³

Pomanjkanje živil nemara res ni nujno zmeraj in povsod predstavljalo nepremostljive katastrofe. Saj je vendar v vsem slabem zmeraj mogoče najti tudi kaj dobrega – če le iščeš dovolj dolgo. Če pa imaš pri tem še talent za zbijanje šal, lahko v slabem najdeš tudi kaj zabavnega. Franu Milčinskemu tovrstne nagajivosti ni primanjkovalo niti v času največje stiske. Jeseni leta 1916 je tako v svoj medvojni dnevnik zapisal: »Korist vojne. Vrat mi je shujšal, da bom spet lahko nosil ovratnike, ki so mi bili že preozki.«¹⁴ Vendar pa je znameniti avtor brezčasnih *Butalcev* le nekaj dni kasneje takole povzel razmere, v katerih je živelo ljubljansko mestno prebivalstvo leta 1916: »Kako smo hujšali. Meni je žena vse spodnje hlače ušila, kajti uhajale so mi in so že ljudje opazili, da si jih po svoji poti vedno lovim z roko. Štritof shujšal za 7 kg, Pajk od 102 na 87, Regally od 85 kg na 70. Če je vsak Ljubljčan shujšal povprečno za 3 kg, vrže kalo pri 40.000 120.000 kg ali 12 vagonov.«¹⁵ Po vsem sodeč je bila potemtakem prehranska kriza v tem času v Ljubljani že vseprisotna. Na začetku septembra naj bi tako zjutraj na trgu v vrsti pred stojnico s cenanim mesom čakalo 120 ljudi.¹⁶ Preskrba avstrijskega mestnega prebivalstva se ni izboljšala niti v nadaljevanju vojne. Nasprotno, ponudba živil je bila vse slabša. Če je bilo v Gradcu, denimo, leta 1914 za celotno mestno prebivalstvo na voljo 70 tisoč litrov mleka dnevno, je mestni mlečni kontingent do srede leta 1918 padel na le 14 tisoč litrov.¹⁷ V zadnjih nekaj mesecih pred razpadom monarhije, denimo, je bila graška občina prisiljena živila za potrebe svojih meščanov kupovati v Brežicah in na Ptujju, kjer se je razvil cvetoč črni trg z živilskimi izdelki, pretihotapljenimi iz ogrske polovice države.¹⁸ Ob koncu vojne je strahovito pomanjkanje hrane prizadelo tudi armado. V zadnjem letu vojne so tako bili bolj lačni kot siti ne le civilisti v zaledju, pač pa tudi vojaki na bojišču. Povprečna teža avstrijskega vojaka na italijanski fronti je bila jeseni 1918 samo še malo več kot 50 kilogramov.¹⁹

¹¹ Healy, *Vienna and the fall*, str. 40.

¹² *Ibid.*, str. 82.

¹³ Za Celje Himmelreich, Celje v letih; isti, *Namesto zemlje*. Za Ljubljano Brodnik, Preskrba Ljubljane. Za Maribor Godina Golija, »Pa smo stali...«. Za »slovensko civilno prebivalstvo« Godina Golija, Hunger and misery. Za češke dežele Kučera, *Rationed life*, str. 28–49.

¹⁴ Milčinski, *Dnevnik*, str. 203.

¹⁵ Milčinski, *Dnevnik*, str. 212–213.

¹⁶ Milčinski, *Dnevnik*, str. 200.

¹⁷ Moll, *Die Steiermark*, str. 91.

¹⁸ Weber, *Wir wollen nicht*, str. 116.

¹⁹ Stergar, *Hrana na bojiščih*, str. 43.

Avstrijski avtokratski vojni režim se je zavedal, da lahko pomanjkljiva oskrba prebivalstva v zaledju načne lojalnost prebivalstva in kmalu preraste v nevarno socialno in zatem tudi v politično krizo. Tudi pripravljenost civilistov za trpljenje v imenu višjih ciljev in idealov ima zmeraj svoje končne meje. Pristojna ministrstva so zato poskušala narediti vse, da bi se preskrba v zaledju izboljšala. Že od poletja 1914 naprej so stopali v veljavo številni novi zakoni, s katerimi je oblast poskušala regulirati cirkulacijo oziroma potrošnjo živil in prehranskih surovin. Prvega avgusta, denimo, so bile uvedene prve zakonske omejitve izvoza nekaterih reči, med drugim žita, sočivja, riža, zelenjave, mesa, jajc itn.²⁰ Drug cesarski ukaz, izdan istega dne, je deželni oblastem nalagal, da poskrbijo za popisovanje zalog tistega blaga, »ki služi, da se zadosti potrebnim življenjskim potrebam za ljudi, in za živilo domačim živalim, ter tudi stvari, iz katerih se izdeluje tako blago.«²¹ V pozni jeseni je oblast prvič regulirala najvišji dovoljen odstotek pšenične in ržene moke pri peki kruha, in sicer na način, da »se sme porabljati, dokler trajajo izredne razmere, ki jih je povzročilo vojno stanje, samo zmes moke, ki ima največ 70 odstotkov pšenične in ržene moke. Ostanek bodi iz ječmenove, koruzne, krompirjeve valjane moke ali krompirjeve kaše.«²² Konec novembra 1914 pa so bile prvič določene najvišje dovoljene cene za žito in moko.²³ V letu 1915 je bilo z zakonodajnimi sredstvi regulirano omejevanje potrošnje in kontroliranje končnih prodajnih cen živil še dodatno nadgrajeno s centralizacijo sistema distribucije. Uvedba živilskih nakaznic za različne vrste živil – moko, kruh, meso, krompir itn. – naj bi po predvidevanjih omejila distribucijo, ne da bi pri tem ukinila tržne odnose. Vzpostavljane novega zakonodajnega okvira, ki naj bi odpravil ali vsaj omilil težave s preskrbo, se je nadaljevalo tudi v naslednjih mesecih in letih. Avstrijska vlada je tako prebivalstvo in podrejena administrativna telesa z ukazi, navodili in zakoni, ki so urejali produkcijo, cirkulacijo in preskrbo za živila, zasipavala skorajda do jeseni 1918, ko je upravni in zakonodajni aparat monarhije doživel svoj bridki konec.²⁴

Zakoni za izboljšanje preskrbe prebivalstva so predvideli tudi pregon in kaznovanje kršiteljev. V virih okrajnih, okrožnih in deželnih sodišč, pa tudi v dnevnem časopisju iz tiste dobe je tako mogoče slediti tako rekoč nepregledni množici obtožb, razsodb in razglasov, ki že zgolj s svojo številčnostjo nazorno

²⁰ Ukaz ministrstev za notranje stvari, finance, trgovino in poljedelstvo z dne 1. avgusta 1914, s katerim se prepoveduje izvažati in prevažati več reči. *Državni zakonik*, št. 192 (1914), str. 903.

²¹ Cesarski ukaz z dne 1. avgusta 1914, s katerim se za dobo, dokler trajajo z vojnim stanjem povzročene izredne razmere, ukrepajo določila o preskrbovanju prebivalstva z neobhodno potrebnimi rečmi. *Državni zakonik*, št. 194 (1914), str. 909.

²² Ukaz trgovskega ministra v sporazumu z ministroma za notranje stvari in poljedelstvo z dne 31. oktobra 1914, s katerim se omejuje porabljanje pšenične in ržene moke ob obrtniškem izdelovanju kruha. *Državni zakonik*, št. 301 (1914), str. 1165.

²³ Ukaz trgovskega ministra v sporazumu z ministroma za poljedelstvo in notranje stvari z dne 28. novembra 1914 o določevanju najvišjih cen za žito in moko. *Državni zakonik*, št. 325 (1914), str. 1214.

²⁴ O sistemu oskrbe ter o organiziranju produkcije, distribucije in potrošnje živil Loewenfeld-Russ, *Die Regelung*; Rauchensteiner, *The First World War*, str. 199–209; Watson, *Ring of steel*, str. 348–359.

orisujejo medvojno državno kaznovalno politiko na eni strani in obsežnost kršitev na drugi. Štirinajstega oktobra 1915 je tako *Slovenski gospodar* po uradni dolžnosti poročal o rzsodbi, ki se je nanašala na navijanje cen.²⁵ Na c.-kr. okrajnem sodišču v Sevnici sta bili obsojeni Tereza Petan in njena hči Marija. Slednja je bila spoznana za krivo, »da je koncem meseca maja in začetkom meseca junija 1915 v Sevnici, izrabljaje izredne razmere, povzročene z vojnim stanjem za liter mleka zahtevala 30 vin., torej za neobhodno potrebno stvar očitno čezmerno ceno,« s čimer je zakrivila »prestopok draženja«. Sodišče ji je prisodilo »denarno globo deset (10) kron, odnosno 24 ur zapora.«²⁶ Njena mati, Tereza Petan, jo je skupila še nekoliko huje, saj so jo čakali trije dnevi zapora, če ne bi plačala globe v višini 30 kron. Lokalni uradniki so potemtakem z budnim očesom spremljali dogajanje na mestnih tržnicah in v prodajalnah, zato je prav vsaka podeželska branjevka tvegala, da jo bo kršenje določb o prodaji čez višino predpisanih najvišjih cen osnovnih življenjskih potrebščin udarilo po žepu. Naravnost represivnega aparata potrjuje tudi analiza ženskih kaznivih dejanj iz časa prve svetovne vojne, o katerih je razsojalo deželno sodišče v Ljubljani, ki razkriva, da je bilo prav kršenje zakonodaje, ki je uravnavala oskrbo civilnega prebivalstva, najpogostejši razlog, zaradi katerega so se v tem obdobju pred sodiščem znašle ženske.²⁷

Karseda strogo kaznovanje prestopnic in prestopnikov sicer ni pomembneje prispevalo k izboljšanju razmer. Že od leta 1915 naprej je bila količina razpoložljivih živil v avstrijskem delu monarhije preprosto premajhna in ni več zadovoljevala vseh civilnih potreb. Celo ob samem začetku vpeljevanja sistema državnega racioniranja živil naj bi bila po ocenah zgodovinarjev kalorična vrednost predvidene količina hrane, ki naj bi jo lahko nabavil posameznik, nastavljena izjemno nizko. Tisti prebivalci avstrijskih mest, ki so bili brez drugih virov oskrbe, so bili tako upravičeni do živilskih nakaznic, ki so zagotavljale le 1300 kalorij dnevno. V nadaljevanju vojne je ta vrednost padla na zgolj 830 kalorij.²⁸

V medvojnem času je avstrijska propaganda sicer poskušala krivdo za pomanjkanje naprtiti celinski blokadi. »Hudodelski načrt naših sovražnikov nas izstradati,« kot je pisalo na plakatu, s katerim so dunajski oblastniki leta 1916 pozivali kmete, naj se čim bolj angažirajo pri delu na polju, je gotovo prispeval pomemben delež k padcu ponudbe.²⁹ Vendar pa pomanjkanje ni bilo zgolj posledek mogočne britanske pomorske sile. Nasprotno, do tovrstnih razmer je privedel splet številnih dejavnikov. Že takoj v prvih mesecih vojne je tako ruski vdor na ozemlje Galicije in Bukovine strahovito prizadel in opustošil prav tisti pokrajini, ki sta bili življenjskega pomena za oskrbo avstrijskega dela monarhije. Na teh področjih je bila namreč v mirnodobnem času pridelana tretjina vsega žita in polovica vsega krompirja v Cislajtaciji, kmetijska proizvodnja pa si na galiških ravninah ni več resneje opomogla niti po tem, ko se je avstrijsko-ruska fronta premaknila na vzhod.

²⁵ *Slovenski gospodar*, 14. 10. 1915.

²⁶ Ibid.

²⁷ Koncilija, Vpliv vojnih razmer.

²⁸ Kučera, *Rationed life*, str. 22–23.

²⁹ *Mehl und Brot – Landwirte Österreichs!*, 6. 9. 1916.

Obenem sta k nazadovanju kmetijske pridelave prispevala še dva dejavnika. Najprej, izbruh vojne je drastično posegel v bazen razpoložljive delovne sile, pa tudi vlečne živine. Ob milijonih vpoklicanih moških je bilo za potrebe armade mobiliziranih tudi več kot 800 tisoč konj. Takšen izpad delovne sile in vlečne živine se je poznal na manjšem obsegu dela na polju in pri posledičnem krčenju dotlej obdelanih površin oziroma spreminjanju njiv v pašnike. Sočasno se je poslabšala tudi rodovitnost zemlje in s tem hektarski donosi, saj je bila v kmetijstvu zaradi britanske blokade prekinjena raba umetnih gnojil, ki so jih v mirnodobnem času uvažali iz tujine. Še zlasti pa je na splošno pomanjkanje živil vplivala skorajda popolna presahnitev uvoza iz ogrskega dela države. Kajti prav ogrske pokrajine so pred vojno zagotovile 90 odstotkov vseh uvoznih potreb zahodnega dela Avstro-Ogrske. Pri odločitvi za zaprtje meje oziroma za občutno zmanjšanje uvoza so ogrsko politični in družbeno elito sicer vodili pragmatični in politični razlogi, najhujše breme tovrstne politike pa je padlo na prebivalstvo Dunaja, ki je do izbruha vojne predstavljalo največjega porabnika ogrskih kmetijskih proizvodov.³⁰

Hrane v avstrijskem delu monarhije potemtakem preprosto ni bilo dovolj. Prebivalci mest so trpeli veliko pomanjkanje, ponekod pa tudi lakoto. Naj torej preseneča, da so se bili ljudje prisiljeni ravnati po načelu »znajdi se, kdor se more«? In naj se čudimo spoznanju, da so pozivi k vztrajanju in žrtvovanju za vojne napore, s katerimi si je oblast prizadevala mobilizirati civilno prebivalstvo, od neke točke naprej naleteli samo še na gluha ušesa?³¹ Ko so zakrulili želodci, se je strogo spoštovanje oblastnih avtoritet in grozečih kazni spoprijelo z realnostjo vojnega vsakdana. Začel se je krut boj za preživetje. V letih vojne so bili civilisti preprosto prisiljeni zaobiti državne aprovizacijske ukrepe, saj je bila količina hrane, ki jo je lahko prek uradnih oskrbovalnih kanalov zagotovila država, odločno premajhna za zadovoljitev vsaj najnujnejših bioloških potreb po kalorijah. Nastopilo je torej obdobje t. i. *Rucksackverkehrja* oziroma romanja prebivalcev in prebivalcev mest v bližnjo in tudi oddaljenejšo podeželsko okolico, kjer je mestno prebivalstvo iz vseh slojev potikajoč se po vaseh iskalo hrano neposredno pri kmetih. O tovrstni praksi je Milčinski 13. novembra 1916 pisal v svoj dnevnik takole: »Navzklic poostitvi aprovizacijskih zakonov se nikdo ne briga zanje. Vsakdo pripravljen kupiti koderkoli moke, žita. Mencinger da olje brez karte, na kmetih maslo, puter, mast brez kart. Kopicijo zaloge, ne zaupajo javni aprovizaciji. Že sedaj pušča opetovano na cedilu prebivalstvo; kaj šele bo. Zato ljudje najbolj zaupajo sami sebi.«³² Pohodi z nahrbtniki so bili množični fenomen, ki se ga je udeleževalo avstrijsko mestno prebivalstvo z vseh koncev in krajev monarhije. Po poročanju spodnjeavstrijskega deželnega namestništva, denimo, naj bi konec junija leta 1918 po agrarnih prede-

³⁰ Watson, *Ring of Steel*, str. 341–348; König, *Ernährungslage und Hunger*, str. 138–147; Langthaler, *Food and nutrition. Za statistično oceno padca agrarne proizvodnje v avstrijskem delu monarhije v času prve svetovne vojne* Schulze, *Austria-Hungary's economy. O posledicah prekinitev uvoza in prehranski krizi na Dunaju* Healy, *Vienna and the fall*, str. 32–86.

³¹ O *Durchhalten* in *Opferwilligkeit* kot dveh poglavitnih nalogah, ki da naj bi ju v vojni imelo civilno prebivalstvo Healy, *Vienna and the fall*, str. 36–43. O družbenih konfliktih, represiji in uporih v avstro-ogrskem zaledju Healy, Bronson in Jemal, *Social Conflict*.

³² Milčinski, *Dnevnik*, str. 210.

lih v okolici cesarskega glavnega mesta vandrilo 30 tisoč dunajskih prebivalk in prebivalcev in po njivah kradlo mlad in star krompir.³³

***

Jekleni prijem vojno-absolutističnega režima je po izbruhu vojne uvedel nove nadzorne mehanizme tudi za številne kmetovalke in kmetovalce. Budna očesa in prežeči pogledi pristojnih uradnikov so tako začeli spremljati tudi dejanja lastnikov ključnega produkcijskega sredstva – zemlje. Od dela in prizadevnosti podeželskega prebivalstva, predvsem pa od njihovega karseda natančnega poročanja o pridelanih količinah, je bilo navsezadnje odvisno, ali bo cirkulacija in potrošnja živil v zaledju sploh lahko stekla in ali bodo vojaki na bojiščih sploh imeli kaj dati v usta.

Oblastni in represivni organi so se že od začetka leta 1915 zelo odločno lotili vseh kmetovalcev, ki niso upoštevali na novo vpeljanih zakonskih predpisov in torej niso naznanjali dejanskih količin poljščin, ki so jih pridelali na svojih posestvih. Tovrstni primer pregona in kaznovanja nam razkriva sodba c.-kr. deželnega sodišča v Ljubljani, ki je 14. aprila spoznalo Marijo Albreht iz Hotedršice za krivo, »da je 1. decembra 1914 pri pristojnem občinskem uradu v Hotedršici /.../ nalašč zatajila v svoji posesti odnosno hrambi se nahajajočega krompirja najmanj 1500 kg.« Ko so namreč pristojne oblasti preverile dejansko pridelano količino, so ugotovile, da je ovadena naznanila premajhno zalogo. Prijavila je le 1500 kg, medtem ko je bilo krompirja po kasnejši oceni med 3000 in 3500 kilogrami. Četudi se je žena posestnika iz Hotedršice branila z zatrjevanjem, da je bila neprijavljena količina namenjena za seme, semena pa da naj ne bi bilo treba prijavljati, kazni ni mogla uiti. Kajti tudi z odbitkom količine za seme naj bi po mnenju sodišča prijavila premalo krompirja. Na koncu je bila obsojena na tri dni zapora, pri čemer je sodnik kazen zaradi velike količine neprijavljenega krompirja še dodatno poostril, in to na precej simboličen način: Mariji Albreht je bilo za čas treh dni, ki jih je morala prebiti v ječi, zapovedano postenje.³⁴

Sočasno z uvajanjem novih kaznovanih politik je poskušal avstrijski režim podeželsko prebivalstvo nagovarjati tudi s propagandističnimi akcijami. Že omenjeni dvojezični plakat, ki ga je natisnila tiskarna štajerskega državnega namestništva, je »poljedelce Avstrije« opozarjal, da tako armada na bojišču kot tudi prebivalstvo potrebujejo moke in kruha:

Naša patrijotična, sveta agrarska častna dolžnost je, da zastavimo svojo najboljšo voljo in moč v to, da zadostno in redno pokrijemo vso našo tuzemsko potrebo teh najvažnejših živil. Zatorej se mora vse žito, kar ga je mogoče v lastnem gospodarstvu pogrešati, kakor hitro mogoče omlatiti, in jesenski nasad pravočasno izvršiti, da se ob naši polno zastavljeni agrarski moči klaverno razbije hudodelski načrt naših sovražnikov nas izstradati in da moremo po pravici in s ponosom obhajati zmago zlatega klasa.

³³ Healy, *Vienna and the fall*, str. 55–56; Weber, *Wir wollen nicht*, str. 111–116; Kučera, *Rationed life*, str. 28.

³⁴ SI AS 307, šk. 27 (Kaz, 1915), Strafsache gegen Maria Albreht, Besitzerin von Hotederšic 44. – Zahvaljujem se Žigu Koncilji, ki me je napotil na ta sodni spis in mi prijazno odstopil v rabo lastne reprodukcije.

Tudi vsi drugi poljedelski pridelki, ki jih morete le kolikaj pogrešati, se morajo z ozirom na veliko pratijotično narodno gospodarsko nalogo, ki nam je naložena, brez vsakega pridrževanja, brez dobičarskega navijanja cen prinesiti na trg. To je nam za fronto naloženo vojno delo.³⁵

Četudi so bili časi resnično dramatični in zato trditev avtorjev plakata, da »gre za najsvetejše interese naše ljubljene domovine, za njeno biti in nebiti,« ni bila daleč od resnice, pa se vseeno zdi, da so se mnogi kmetovalci zelo težko odpovedali trdo prigaranim plodovom zemlje. Viri namreč sugerirajo, da podeželsko prebivalstvo v številnih primerih ni upoštevalo ukazov in navodil, s katerimi je oblast poskušala urediti preskrbo v zaledju. Četudi je iz ohranjenih sodnih poročil seveda zelo težko oceniti, kdaj je bilo izmikanje hoteno in kdaj nenamerno, pa sodeč po virih kmetje celotnega pridelka velikokrat niso prijavljali oblastem. Darove zemlje je vendar bilo mogoče po veliko višji ceni prodati na črnem trgu oziroma porabiti za preskrbo širšega in ožjega sorodstva, skratka, pojedsti. Zdrava kmečka pamet je zato marsikateremu posestniku narekovala, da bi veljalo količino vsakoletnega pridelka nekoliko »sfrizirati«. Kajti če neke dobrine uradno ni pri hiši, mar to ne pomeni, da je še vojska ne more vzeti? A seveda, vso tisto količino poljščin in drugih pridelkov, ki je sodeč po uradnih papirjih tako ali tako naj ne bi bilo, je na vsak način veljalo skrbno pospraviti, če že ne zelo dobro skriti. In to po možnosti daleč stran od radovednih oči predstavnikov okrajnih oblasti in morebitnih škodoželjnih pogledov sovaščank in sovaščanov.

V tem duhu sta najbrž konec leta 1915 ravnali tudi sestri Divjak. Različna žita in moko sta pospravili na podstrešje, do katerega je bilo mogoče dostopati samo po lestvi, nekaj koruze in velik sod rži pa sta skrbno zaklenili v prešo. Od oči oblasti skritih, a količinsko v vseh pogledih sila spodobnih 2650 kilogramov različnih žit, 530 kilogramov moke in za povrh še 50 kilogramov fižola govori o tem, da sta bili ostareli sestri Divjak dodobra pripravljeni na dolgotrajno vojskovanje.³⁶ Vendar pa sta v svojem prebrisanem načrtu premalo pozornosti namenili drobni, četudi nikakor ne nepomembni podrobnosti – in po ohranjenih uradnih dokumentih sodeč ju je prav ta detajl na koncu pripeljal pred roko pravice. Še najkoncizneje bi bilo mogoče najšibkejši člen v njunem načrtu povzeti z mislijo medvojnega inšpektorja za prehrano, ki je, zadolžen za zbiranje zaseženih količin pridelkov, deloval v geografsko bližnjem graškem inšpekcijskem okrožju: »Der beste Freund des Bezirkshauptmannes ist in Ablieferungsangelegenheiten der Nachbar des Ablieferungspflichtigen.«³⁷ In res, medsosedske zavisti očitno res ni šlo v račun, da priletni sosedi ne bi prijavili pridelkov in živil, zato se je že kmalu po zaukazanem poročanju in popisovanju pridelanih količin po vasi in okolici »začelo govoriti, da sta obdolženki svoje zaloge prikriale.«³⁸ Tako je že kmalu sledila uradna preiskava in zaslišanje prič.

³⁵ *Mehl und Brot – Landwirte Österreichs!*, 6. 9. 1916.

³⁶ SI PAM, Kazenski spis, str. 3.

³⁷ Weber, *Wir wollen nicht*, str. 108.

³⁸ SI PAM, Kazenski spis, str. 4.

Ko je po opravljeni preiskavi in izvedenih zaslišanjih c.-kr. državno pravdnništvo 5. aprila 1916 pri mariborskem c.-kr. okrožnem sodišču vložilo obtožbo proti 75 oziroma 73 let starima samskima posestnicama Divjak, je vse kazalo na to, da jima bo na koncu prav trda predla. Obtožba je namreč govorila o tem, da sta obtoženi »sporazumno konec leta 1915 v Gornji Ročici v njuni posesti in shrambi se nahajajoče zalogo žita in mlinskih pridelkov v vrednosti nad 500 K gosposki namenoma prikrile«. Državni pravdnik je pred sodnikom in prisedniki najprej izpostavil, da je c.-kr. štajersko namestništvo 18. septembra 1915 z razglasom odredilo novo popisovanje zalog žita, mlinskih pridelkov in sočivja po stanju z dne 15. oktobra, in nato svojo obtožnico utemeljil z naslednjimi besedami:

»Od obeh posestnic Marije in Elizabete Divjak, ki v Gornji Ročici skupaj stanujete in gospodinjite, je šla druga dne 15. oktobra 1915 k občinskemu predstojniku Antonu Špindler napovedat njuno zalogo. Akoravno jo je ta opozoril, da ima toliko napovedati kolikor dejansko imate, mu je navedla le 100 kg pšenice, 60 kg rži, 120 kg ovsaa, 110 kg koruze, 20 kg pšenične moke, 10 kg koruzne moke, 40 kg drugih mok in 50 kg fižola.

Elizabeta Divjak pravi, da je napovedala le toliko, kolikor ste z Marijo Divjak v enem letu pridelale, ne pa tudi to, kar sta si iz prejšnjih let prihranile. Marija Divjak pritrdi temu naziranju in početju, iz česa je jasno razvidno, da ste sestri sporazumno postopale. Potem se je pa začelo govoriti, da ste obdolženki svoje zaloge prikrile.

Ko je dne 10. decembra 1915 prišla oblastvena komisija do obdolženih, pozval je sodni oficijal France Schigert Marijo Divjak, da naj zaloge pokaže. Pokazala pa je v sobi le malo koruze. S pripomnjo, da mora več zaloge biti, zahteval je Schigert dostop do podstrešja. Marija Divjak rekla mu je, da nima lestve. Ko je Schigert hotel lestev vzeti z voza, prinesla mu je Marija Divjak tako iz gumne. Na podstrešju je potem komisija našla obilo žita vsake verste. Tudi moke je bilo tu dosti. Na dveh verigah bil je na podstrešju obešen zaboj napolnjen s pšenično moko. Na prejšnje vprašanje Schigerta, kaj je v zaboju, odgovorila mu je bila Marija Divjak, da je obleka notri shranjena. Na strani sta bila pač dva popirasta žaklja z obleko.

Orožniški stražmojster Jože Mikuš pozval je Marijo Divjak, naj odpre vrata do preše. Slednja mu je pa odvrnila, da je ključ zgubila. Po daljšem iskanju ga je prinesla iz kleti. V preši našla je komisija velik sod rži in koruzo iz leta 1915.

Izkazalo se je po tem uradovanju, da ste obdolženki v primeri s prejšnjo navedbo bile prikrile: 730 kg pšenice v vrednosti 248 K 20 v, 340 kg rži v vrednosti 95 K 20 v, 700 kg ječmena v vrednosti 182 K - v, 110 kg ajde v vrednosti 44 K 80 v, 770 kg koruze v vrednosti 200 K 20 v, 145 kg pšenične moke v vrednosti 87 K - v, 90 kg ržene moke v vrednosti 37 K 80 v, 65 kg koruzne moke v vrednosti 32 K 50 v, 230 kg drugih mok v vrednosti 95 K 60 v, 50 kg fižola v vrednosti 20 K, skupaj torej v vrednosti 1044 K 30 v. Take množine se ne dajo lahko prezreti; tudi izključujejo vsako pomoto na strani obdolženek. Starost obdolženek ne more razbremeniti. Enako tako se ne more smatrati, da bi bile obdolženke slabe pameti, ker ste množine moke naravnost na zvit način skrile v viseči zaboj.«³⁹

Represivni aparat je odločno udaril po mizi, terjajoč obrambo vladavine zakona – pa četudi takega zakona, ki je izhajal iz normativnih predpostavk izrednih razmer, in ne iz volje izbranih predstavnikov ljudstva. Sestrama Divjak je zato grozilo, da bosta, seveda v primeru, če bo sodišče sledilo argumentom državnega pravdnika, obsojeni na najmanj en mesec hudega zaporaa in precejšnjo denarno kazen. Nad njima so se začeli zgrinjati resnično temni oblaki. Nujno sta potrebovali odvetnika – in to zelo dobrega. Končna rajsodba je pokazala, da sta imeli pri izbiri

³⁹ SI PAM, Kazenski spis, str. 13–15.

zastopnika precej srečno roko. Za zagovor pred sodiščem namreč nista najeli kar kogarkoli, pač pa sta se obrnili na naravnost eminentnega mariborskega odvetnika – dr. Franja Rosino. Franjo Rosina (1863–1924) ni bil zgolj navaden advokat, pač pa v prostem času tudi mariborski prvak slovenskega nacionalnega gibanja, poslanec v štajerskem deželnem zboru, predsednik mariborske Čitalnice in med leti 1905–1923 tudi načelnik Posojilnice. Še več, v politično prelomnem obdobju ob koncu prve svetovne vojne se je Rosina angažiral tudi kot podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko, in prav on je priskrbel finančna sredstva za udejanjenje slovenskih nacionalnih teženj, ko je kot načelnik posojilnice z dvema milijonoma kron podprl vojaška prizadevanja generala Maistra – in pri tem svojo odločitev utemeljil z izjavo, češ »denar je slovenski, če nam pomaga rešiti, kar se rešiti da, je prav, če ne, gremo pa tako mi vsi in denar.«⁴⁰

Ko se je v poletnih dneh leta 1916 odvijal proces zoper sestri Divjak, je odvetnik Rosina, da bi zamajal obtožnico, predlagal, naj se kot priči pred sodišče h glavni razpravi povabita še Janez Geratič iz Gornje Ročice in Ludmila Zdravec z Drvanje. Omenjena naj bi bila zaslišana o tem, da »ste obtoženki tisto zrnje, o katerem trdi obtožnica, da je bilo na zviti način skrito, ravnotako hranile v jeseni leta 1915 kakor je bila navada tisto hraniti poprejšnja leta ter da je tudi moka bila na tisti način hranjena.« Odvetnik je potemtakem želel zavrniti stališče obtožnice, češ da sta obtoženki načrtno skrivali živila. Obenem pa je nameraval s predlaganima pričama tudi pokazati, da se sestri iz objektivnih razlogov nista zavedali, kakšna da je njuna dolžnost v zvezi z najavo pridelanih poljščin. Priči naj bi tako potrdili, »da sta obe ženici Marija in Elizabeta Divjak slabotni in bolehní, tako da skozi celo preteklo zimo nista mogli iti niti k nedeljski maši ter sta morali obisk službe božje opustiti vkljub temu, da sta zelo pobožni,« pa tudi, »da je Elizabeta Divjak skoro popolnoma gluha in da je verjetno, da pri napovedi izprašujočega komisarja sploh ni razumela.«⁴¹

Sredi maja sta bili pred sodnim zborom okrožnega sodišča v mestu ob Dravi zaslišani tudi obe sestri. Marija Divjak je pričala takole:

Od »rihtarja« je prišlo, da morava »silje« naznaniti, kar ga je priraslo. Nato sva s sestro rajtale, koliko bi približno bilo; merile ali tehtale žito nisve. Elizabeta Divjak je nato naznanila občinskemu predstojniku Špindler; koliko, pa meni ni znano.

Ko je prišla komisija, je pregledal Schigart s prva sam v kleti zalogo. Imela sva tam moko za svinje. Na vprašanje, kje da imava še žita je Elizabeta mu takoj povedala, da je drugo žito na dilah. Tam je bilo vse žito, le malo ga je še bilo v preši. Na dilah je bilo v neki korbici, ki je tam visela, nekaj moke, pa gotovo ne 25 kg. Koliko žita in moke je bilo na dilah, pa ne vem povedati.

V preši, koje ključ nisem mogla takoj najti, je bilo približno 3 mecne rži in nekaj neizluščene turščice.

Nisem imela namen, prikriti žita; jaz nisem mogla hoditi in sem po zimi živela s sestro samotno in nisem prišla med ljudi. Mislila sem, da je treba naznaniti samo tisto žito, katero se je leta 1915 pridelalo; to sem pa storila.⁴²

40 Hartman, *Rudolf Maister*, str. 131–132. Toš, Dr. Fran (Franjo) Rosina, str. 23–24.

41 SI PAM, Kazenski spis, str. 19–20.

42 SI PAM, Kazenski spis, str. 31.

K pričanju svoje sestre je v nadaljevanju Elizabeta Divjak dodala še naslednje:

Jaz sem Spindlerjevi ženi napovedala žito, katero sva leta 1915 pridelale. Ta si je to napisala. Koliko sem ji napovedala, ne vem povedati, ker si tega nisem napisala naprej, ampak ji samo iz glave naznanila. To, kar je napisano, sem najbž tudi napovedala.

Ko je prišla komisija, je Schigart pregledal sprva v kleti, kjer je bila svinska moka. Na njegovo vprašanje sem jaz takoj povedala, da imava žito shranjeno na dilah. To pa je sestra Marija komisiji kazala. Koliko žita in moke je bilo na dilah, ne vem, ker ga nisem merila. Ključ do preše nisem mogla takoj najti. Imela sva tam 3 mecne rži in 3 mecne koruze, ki pa še ni bila zluščena.⁴³

Vendar pa niti pričanje sester Divjak niti naklonjene izpovedi ostalih prič niso ovrgle vsebine obtožnice. Četudi je zaključku svojega zagovora odvetnik Rosina predlagal, »naj se obtoženki oprostite, ker nista imeli namena, zrnje prikrivati in tudi jima ni bila znana cena poljskih pridelkov,« sta bili, kot rečeno, sestri Divjak spoznani za krivi. Na njuno srečo so bile pri določitvi kazni upoštevane tudi olajševalne okoliščine, tj. »dejansko priznanje, dober glas in okolnost, da kljub visoki starosti še niste bili kaznovani.« Namesto vsaj enega meseca strogega zavora, ki bi ga za svoje kaznivo dejanje morali odsedeti po določenih cesarske naredbe, sta bili Marija in Elizabeta obsojeni na zgolj en teden. Sodišče jima je šlo na roko tudi s tem, da je upoštevalo prošnjo njunega zastopnika in dovolilo, da kazen odslužita v bližini doma, tj. pri c.-kr. okrajnem sodišču pri Svetem Lenartu v Slovenskih goricah.⁴⁴

***

Avstrijska oblast je v času prve svetovne vojne od cisalajtanskega civilnega prebivalstva zahtevala odrekanje in žrtvovanje. S tovrstnimi pričakovanji je nagovarjala tudi posestnike in kmete. Kajti od njihove pripravljenosti sprejemati zahteve in pričakovanja vojno-absolutističnega režima ni bil odvisen zgolj obstoj vojnega stroja na bojiščih, temveč tudi delovanje vojaškega aparata v tovarnah in uradih v avstrijskem zaledju. Pri vzdrževanju lojalnosti in discipline podeželskega prebivalstva je oblast uporabljala dve preverjeni metodi vsakega nedemokratičnega režima. Oblastniki so predvsem zelo odkrito grozili s palico in z njo karseda strogo in konsekvantno kaznovali posameznice in posameznike, ki so se pregrešili zoper pravne zapovedi in navodila, s katerimi si je od avgusta 1914 do obnove ustavnega življenja maja 1917 režim prizadeval disciplinirati prebivalstvo v zaledju. Sočasno pa so predstavniki oblasti podeželsko prebivalstvo zasipavali s propagandističnimi besedili; torej s patriotično retoriko, ki naj bi jih spodbudila k še večjemu odrekanju in polaganju vedno novih darov na oltar domovine.

Vendar pa rezultati zgodovinopisnih raziskav vodijo k sklepu, da avstrijski državljani niso razpolagali z neomejeno količino potrpljenja. Zlasti v mestih, kjer so bile razmere zaradi pomanjkanja hrane še posebej krute, se je prebivalstvo v zadnjem letu in pol vojne množično udeleževalo protestov in pri tem izkazovalo

⁴³ Ibid.

⁴⁴ SI PAM, Kazenski spis, str. 52–54.

zelo očitne znake pešajoče lojalnosti. Dnevi, tedni in leta, ki so jih civilisti v zaledju preživeli v stiski, pomanjkanju in lakoti, zato niso načenjali zgolj socialnega ustroja stare Avstrije, ampak so obenem krušili tudi legitimnost političnih in vojaških ciljev režima. Torej tistega režima, ki je z represijo zasegal pridelke in zahteval žrtvovanje, hkrati pa večine prebivalstva ni bil zmožen oskrbeti z najosnovnejšimi dobrinami.⁴⁵

Vprašanje lojalnosti in pripravljenosti podeželskega cislajtanskega prebivalstva na odrekanje v imenu višjih idealov je sicer raziskano veliko slabše kot medvojna mestna realnost. Vendar pa se sodeč po prikazanem praksi sprejemanja, toleriranja in izmikanja zahtevam in pričakovanjem avstrijskih oblasti tudi v primeru posestnikov in kmetov niso pretirano razlikovale od sočasnega dogajanja v mestih. Tudi kmetje so želeli predvsem in v prvi vrsti preživeti. V vojnem obdobju so zato svoje preživetvene strategije prilagodili splošnim socialnim okoliščinam, četudi za ceno preganjanja in kaznovanja. Obenem nekateri indici nakazujejo, da številni med njimi niso bili razpoloženi za odrekanje že veliko prej kot obubožano prebivalstvo v mestih. Vsekakor pa je, podobno kot v mestih, tudi na podeželju prikrito in pasivno nasprotovanje s podaljševanjem vojne in poglobljanjem socialne stiske marsikje preraslo v splošno nezadovoljstvo in v tako rekoč odkrit upor. Resda je bilo leta 1916 v okolici Maribora še mogoče brez večjih težav izpeljati preiskovalni proces zoper dve ostareli kmetovalki, ju nato v nadaljevanju obsoditi in jima tudi zaseči neprijavljene zaloge živil in poljskih pridelkov. Slabi dve leti kasneje so bile razmere na podeželju marsikje že povsem drugačne. Tako je na začetku januarja 1918 ne tako daleč stran od Gornje Ročice pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah davčnega uradnika dočakala veliko bolj tragična usoda. V Forminu pri Ptujju ga je napadlo in preteplo pet žensk in en v žensko preoblečen moški. V preiskavi je prišlo na dan, da so se mu želeli maščevati zaradi njegovega strogega postopanja pri rekviriranju žita. Na poti v bolnišnico je Josef Wiederwohl podlegel poškodbam.⁴⁶

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri in zbirke slikovnega materiala:

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SIAS 307 Deželno sodišče v Ljubljani, šk. 27 (Kaz, 1915), Strafsache gegen Maria Albrecht, Besitzerin von Hotederšic 44

OKC – Osrednja knjižnica Celje

Slikovno gradivo, Zbirka fotografij, Škatla 6 (Celje 3), razglednica *Cilli – Hauptplatz* (3. 8. 1914)

⁴⁵ Löwenfeld-Russ, *Die Regelung*, str. 52–71; Plaschka, Hasselsteiner, Suppan, *Innere Front*, str. 44–57; Healy, *Vienna and the fall*, str. 31–86; Judson, *The Habsburg Empire*, str. 394–407; Kučera, *Rationed life*, str. 130–157.

⁴⁶ Weber, *Wir wollen nicht*, str. 108.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM 645/003/00206, OPIŠI FON

t.e. 49, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 128/16 (Divjak, Marija in Elizabeta – skrivanje živil) (1916)

Časopisni viri:

Slovenski gospodar. List ljudstvu v pouk in zabavo (1915).

Elektronski viri:

Mehl und Brot – Ladwirte Österreichs! – Graz – Mehrsprachiges Plakat, 6. 9. 1916. http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=14261302 (Pridobljeno 10. 2. 2018)

Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru (1914, 1915).

ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, alex.onb.ac.at. (Pridobljeno 10. 2. 2018)

Tiskani viri:

Milčinski, Fran: *Dnevnik 1914–1920*, ur. G. Schmidt. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

Literatura

Barth-Scalmani, Gunda: Frauen. *Katastrophenjahre. Der Erste Weltkrieg und Tirol*, ur. H. J. W. Kuprian, O. Überegger. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, str. 83–112.

Brodnik, Vilma: Preskrba Ljubljane med 1. svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino* 29, 1989, str. 281–323.

Cergol Paradiž, Ana: »Militarizacija materinstva« – ženski »naravni poklic« in vélika vojna. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 71–89.

Cornwall, Mark: *The undermining of Austria-Hungary: The battle for hearts and minds*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.

Cornwall, Mark: The spirit of 1914 in Austria-Hungary. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 7–21.

Cvirn, Janez: *Dunajski državni zbor in Slovenci (1948–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Deak, John, Jonathan E. Gumz: *How to Break a State: The Habsburg Monarchy's Internal War, 1914–1918*. *The American Historical Review* 122, 2017, str. 1105–1136. <https://doi.org/10.1093/ahr/122.4.1105>

Führ, Christoph: *Das k.u.k. Armeekorps und die Innenpolitik in Österreich: 1914–1917*. Graz; Wien; Köln: Hermann Böhlhaus Nachf., 1968.

Godina Golija, Maja: Hunger and misery: the influence of the First World War on the diet of Slovenian civilians. *Food and war in twentieth century Europe*, ur. R. Duffet, I. Zweiniger-Bargielowska, A. Drouard. Farnham: Ashgate, 2011, str. 85–97.

Godina Golija, Maja: »Pa smo stali v procesijah pred pekarnami...« O lakoti in pomanjkanju v Mariboru med prvo svetovno vojno. *Vojne na Slovenskem: pričevanja, spomini podobe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, str. 47–61.

Grayzel, Susan R.: Women's Mobilization for War. *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*. Berlin: Freie Universität Berlin, 2014. DOI: 10.15463/ie1418.10348.

Hartman, Bruno: *Rudolf Maister*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989.

Hämmerle, Christa, Oswald Überegger, Birgitta Bader-Zaar (ur.), *Gender and the First World War*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

- Healy, Maureen: *Vienna and the fall of the Habsburg Empire. Total war and everyday life in World War I*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2004.
- Healy, Maureen, Bronson, Dana, Jemal, Musa: Social Conflict and Control, Protest and Repression (Austria-Hungary). 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*. Berlin: Freie Universität Berlin, 2015. DOI: 10.15463/ie1418.10541.
- Himmelreich, Bojan: Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918. *Iz zgodovine Celja 1848–1918*. Celje: Muzej novejšje zgodovine, 1998, str. 87–126.
- Himmelreich, Bojan: *Namesto zemlje črni kruh: organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje: Zgodovinski arhiv, 2001.
- Judson, Pieter M: *The Habsburg Empire: a new history*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 2016.
- Koncilija, Žiga: Vpliv vojnih razmer na žensko kriminaliteto – sodni spisi Deželnega sodišča v Ljubljani (1914–1916). *Zgodovinski časopis* 70, 2016, str. 186–204.
- König, Ernährungslage und Hunger. *Katastrophenjahre. Der Erste Weltkrieg und Tirol*, ur. H. J. W. Kuprian, O. Überegger. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, str. 135–151.
- Kučera, Rudolf: Rationed life: science, everyday life, and working-class politics in the Bohemian lands, 1914–1918. New York: Berghahn, 2016.
- Kuprian, Hermann J. W.: Warfare–Welfare. Gesellschaft, Politik und Militarisierung in Österreich während des Ersten Weltkrieges. *Ein Krieg–zwei Schützengräben. Österreich–Italien und der Erste Weltkrieg in den Dolomiten 1915–1918*, ur. B. Mazohl-Wallnig, H. J. W. Kuprian, G. Barth-Scalmani. Innsbruck; Bolzano: Athesia, 2005, str. 165–177.
- Langthaler, Ernst: Food and nutrition (Austria-Hungary). 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*. Berlin: Freie Universität Berlin, 2016. DOI: 10.15463/ie1418.10796
- Lein, Richard: Between acceptance and refusal – soldiers' attitudes towards war (Austria-Hungary). 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*. Berlin: Freie Universität Berlin, 2014. DOI: 10.15463/ie1418.10003
- Löwenfeld-Russ, Hans: *Die Regelung der Volksernährung im Kriege*. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1926.
- Lukan, Walter: *Iz »črnožolte kletke narodov« v »zlato svobodo«? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Znanstvena založba FF, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014.
- Moll, Martin: *Die Steiermark im Ersten Weltkrieg. Der Kampf des Hinterlandes ums Überleben 1914–1918*. Wien; Graz; Klagenfurt: Verlag Styria Premium, 2014.
- Plaschka, Richard Georg, Horst Hasselsteiner, Arnold Suppan: *Innere Front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918, Bd. 1, Zwischen Streik und Meuterei*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1974.
- Rauchensteiner, Manfred: *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz; Wien; Köln: Verlag Styria, 1994.
- Rauchensteiner, Manfred: *The First World War and the end of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2014.
- Redlich, Joseph: *Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege*. Wien: Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1925.
- Ringmar, Erik: »The Spirit of 1914«: A Redefinition and a Defense. *War in History* 25, 2018, str. 26–47. DOI: 10.1177/0968344516650476
- Scheer, Tamara: *Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges*, Vienna: Heeresgeschichtliches Museum, 2010.

- Scheer, Tamara: War Surveillance Office (Austria-Hungary). 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*. Berlin: Freie Universität Berlin, 2014. DOI: 10.15463/ie1418.10203
- Schulze, Max-Stephan: Austria-Hungary's economy in World War I. *The Economics of World War I*, ur. S. Broadberry, M. Harrison. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, str. 77–111.
- Selišnik, Irena: Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 90–102.
- Stergar, Rok: Hrana na bojiščih I. svetovne vojne: izkušnje slovenskih vojakov. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 22–53.
- Strle, Urška: K razumevanju ženskega dela v veliki vojni. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 103–125.
- Toš, Marjan: Dr. Fran (Franjo) Rosina – trden Slovenec in pošten rodoljub, pokončni sokol in Maistrova desna roka. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80, 2009, str. 9–32.
- Verginella, Marta: Ženske v vojni in o veliki vojni. *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, 2015, str. 54–70.
- Wakounig, Marija: Ženske v prvi svetovni vojni. *Soška fronta 1915–1917: kultura spominjanja*. Dunaj; Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut; Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str. 43–50.
- Watson, Alexander, *Ring of steel: Germany and Austria-Hungary in World War I*. New York: Basic Books, 2014.
- Weber, Franz Christian: »Wir wollen nicht hilflos zu Grunde gehen!« Zur Ernährungskrise der Steiermark im Ersten Weltkrieg und ihren politisch-sozialen Auswirkungen. *Blätter für Heimatkunde* 74, 2000, str. 96–131.

SUMMARY

The State-Ordered War Effort and Survival Strategies of the Rural Population during World War I: The Case of the Divjak Sisters

Jernej Kosi

In the early summer of 1916 the Maribor district court approved the indictment proposal submitted by the public prosecutor; consequently, the Divjak sisters from Ročica pri Sv. Lenartu were sentenced to a week's imprisonment. The sentence passed "on behalf of his Majesty the Emperor" was additionally harshened because it stipulated that the defendants were to spend one out of seven nights behind bars on a hard bed. Upon the passing of the sentence Marija and Elizabeta Divjak were at the venerable age of 76 and 74 respectively; up to that point they had been unpunished and deemed morally fit Austrian citizens. Why were two elderly women, who were in all respects considered to be model landowners from a small village to the north of Maribor and whom the local municipal governor described as »lost and of unclear mind due to their old age«, subjected to criminal prosecution and trial?

The Divjak sisters were sentenced to a week's imprisonment on the basis of the regulation that drastically limited the crop owners' and cereal processors' right of ownership in the Austrian part of the monarchy. They were no longer allowed to dispose freely of their supplies; moreover,

in the event of disobedience they could be subjected to expropriation and their produce was sold at an officially stipulated price and a 10% discount. An Imperial Order on the Provision of Cereals and Flour issued by the emperor almost a year after the outbreak of World War I is merely one in the series of more or less repressive wartime regulations by means of which the Austrian authorities attempted to regulate the civilians' everyday life behind the front up to the reopening of the Parliament in 1917. The main purpose of the emerging *ad hoc* normative framework, which was based on emperor's orders, was to make the civilian population behind the front take over, by fair means or foul, a considerable share of the burden on the "home front". However, the case of the Divjak sisters indicates that the civilian population's survival strategies often clashed with the state's interests, demands, and expectations. The extant sources reveal that the population in the Austrian hinterland deliberately often put up resistance to the demands of the existing normative framework and values. The repressive apparatus thus often focused on women civilians, who would sooner risk going to prison than be starved to death.

The article at hand aims to depict general circumstances, strategic considerations, and legal underpinnings that shaped the wartime repressive legislative framework. Based on the Divjak sisters' criminal records sisters and several other documented cases from Lower Styria and Carniola, the article provides insight into how women attempted to evade the grip of demands and expectations of the Austrian administrative apparatus.

During World War I, the Austrian authorities demanded sacrifice and austerity from the Cisleithanian civil population; the same was expected also from landowners and farmers. It was not only the war machine in the battlefields that relied on their willingness to comply with the demands and expectations of the absolutist regime during the war, this applies also to the operation of the military apparatus in factories and offices of the Austrian hinterland. When maintaining loyalty and discipline of the rural population, the authorities made use of two well-tried methods of each undemocratic regime. The holders of power threatened openly with a stick and used it in their prolonged and consequent punishment of individuals violating the rules and instructions by means of which the regime strove to discipline the population in the hinterland from August 1914 up to the restoration of the constitutional life in May 1917. Concurrently, the rural population was littered with propaganda texts, i.e. with a patriotic rhetoric that was to encourage them to practice even greater austerity and to make offerings to the homeland's altar.

However, historiographical research results lead to the conclusion that the Austrian citizens' patience was not endless. Particularly in cities, where the conditions brought about by the food shortage were especially harsh, the final year of the war saw the population take part in protests and show obvious signs that their loyalty was on the wane. Days, weeks, and years that the civilian population in the hinterland spent in hardship, being subjected to shortages and famine, did not only begin to eat away old Austria's social system but they also broke the legitimacy of the regime's political and military goals. Namely, the regime that confiscated produce and demanded austerity but at the same time failed to provide the population with the most basic goods.

The question of loyalty and willingness of the Cisleithanian rural population to practise austerity for the sake of higher ideals is much more poorly researched than the wartime reality in the cities. However, judging from what was demonstrated, the practice of acceptance, tolerance and evasion of demands and expectations of the Austrian authorities, also in the case of landowners and farmers, did not differ greatly from the events taking place in the cities. Primarily, farmers wanted to survive as well. They thus adjusted their survival strategies to the general social circumstances, even if that meant being prosecuted or punished. However, several pointers indicate that many of them were reluctant to practice austerity at a considerably earlier point than the impoverished urban population. Nevertheless, similarly as in the cities, with the ongoing war and greater hardship the concealed and passive opposition grew into a general dissatisfaction throughout the countryside and, so to speak, into an open resistance. It was indeed not difficult to subject two elderly women farmers to criminal prosecution, sentence them and confiscate their unregistered food or produce in the proximity of Maribor in 1916. However, almost two years later the conditions in many places in the countryside were markedly different.